

Temel Demirer: SOYKIRIMIN ANITI VE AĞITI: GOMİDAS / KOMİTAS / SOGHOMON SOGHO- MONİAN

Posted on 14/11/2015

“Mea mihi conscientia pluris
est quam omnium sermo.”[1]

Yıllar boyunca, ne geçen zamanın ne de Anadolu toprağının örtebildiği katliam izleriyle dolu yollarda yürür ve kendi ölümünü beklerken, “Eğer kurtulursam gördüklerimi yazacağım. Halkımın yaşadıklarını herkes bilsin” diye düşünüyordu Rahip Krikor Balakyan. “Hatta tüm bunları gelecek kuşaklara aktarmak için yaşamalıyım. Hayatta kalmak için elimden her ne geliyorsa yapmalıyım.”

Rahip, gerçekten de hayatta kaldı. Şansının, sürgün kafilesinde kendisine eşlik eden subaylara verdiği rüşvetin ve Ermeni Soykırımı'nı planlayıp gerçekleştiren İttihatçıların o dönemki ortağı Almanya'da eğitim görmesinin, Almancayı iyi konuşmasının da etkisiyle yaşamayı başardı. Sonra da planladığı gibi, envaiçeşit katliam silahıyla donanmış cellâtların arasında tamamladığı yürüyüşünün sonunda her ne gördüyse hepsini yazdı.

Balakyan, 1914-1916 yılları arasını kapsayan kitabı için “Ermenilerin Golgothası” adını uygun buldu... Bilenler bilirler, İsa'nın çarmıha gerildiği tepenin adıdır Golgotha. İsa, çivileneceği çarmıhı sırtına alır ve Kudüs sokaklarını çevreleyen insanların kılıç kadar keskin, alaycı sözleri eşliğinde yavaş yavaş Golgotha Tepesi'ne doğru ilerler. Bu çileli yolculuğun sonunda ise ölüm vardır. 24 Nisan 1915'te İstanbul'daki Ermeni aydınların tutuklanıp Anadolu'ya sürülmesiyle başlayan ve kadim bir Anadolu halkının büyük ölçüde

yok edilmesiyle sonuçlanan ölüm seyahatini “Golgotha Yolu” metaforundan daha iyi ne anlatabilir?

Balakyan, o süreçte “ölümün gün geçtikçe yaklaştığı” fikrini bir türlü aklından çıkaramıyor. Parçalanmış cesetlerle, iskeletlerle, kafataslarıyla dolu orman yollarında yürürken bunu yapabilmesi mümkün müydü? Hele de İstanbul’dan birlikte yola çıktığı arkadaşlarının vahşice öldürüldüğüne tanıklık ettikten sonra...

24 Nisan’da Balakyan ile birlikte tutuklananlardan biri de besteci, müzikolog, orkestra şefi ve rahip Gomidas’tı. Aynı trende, at arabasında yolculuk ettiler. Gomidas sürgünde ölmedi. Halide Edip Adıvar’ın da aralarında olduğu dostlarının girişimleriyle kurtuldu ama “Golgotha Yolu”ndaki yürüyüşü onun aklını alıp götürdü. Balakyan, 1935’te Paris’te bir akıl hastanesinde hayatını kaybeden dostu Gomidas’ın delirmesine de şahitlik ediyor. Onun, ağaçları Ermenilere saldıran eşkıyalara benzettiğini anlatıyor: “Gomidas Vartabed’in ruh sağlığının bozulduğu görülüyordu. Ağaçları, saldıran eşkıyalara benzetiyor, korkmuş keklikler gibi kafasını sürekli paltomun altına sokuyordu.”

Krikor Balakyan, sadece kurbanlarla değil, failerle de konuştu. İçinde bulunduğu kafileyi Çankırı’dan Suriye’deki Der Zor Çölü’ne götüren Şükrü Yüzbaşı, gözünün içine baka baka Ermenileri nasıl vahşice katlettiğini anlatırken içinde uyanan korku ve nefreti gizlemek için tüm gücünü kullandı.

24 Nisan 1915 tarihinde İstanbul’dan 250 kadar Ermeni bir gecede toplanıp ertesi gün trenle Anadolu’daki iki sürgün kampına gönderilir. Bu da Ermeni soykırımının başlangıcı kabul edilir.

Gerçi II. Abdülhamid istibdadında 1890’larda ve 1903’de (ikinci kez Sason’da) Kilise rakamlarına göre toplam 300.000, Türk kaynaklarına göre daha az sayıda Ermeni öldürülmüştü, Abdülhamid’e karşı II. Meşrutiyeti getiren İttihat ve Terakki de 1909’da aynı

yola başvurmuştu.

Ne var ki, 1915'ten itibaren Ermenilere uygulanan planlı, sistemli bir toptan imha planıydı. Deportasyon'un amacı buydu. Yollarda öldürülecek ve ölecek olanların yanı sıra, Suriye çöllerine gönderilecekler de orada ölüme terk edileceklerdi.

Nitekim Balkan Harbi nedeniyle Ege'deki Rumların Deir El Zor'a gönderilmesi söz konusu edildiğinde, "Buraya gelirlerse ölürlər" diye itiraz edenler olmuştu. Şimdi Ermeniler oraya götürülüyorlardı. Ölsünler diye.

Ermeni toplumuna mensup aydınların, sanatçıların, fikir insanlarının ve ruhani liderlerin tasfiyesiyle işe başlanması planın sistematik olduğunun ilk işaretiydi. Daha önce gayri resmi olan, ama Ağustos 1914'te resmîyet kazandırılan Teşkilât-ı Mahsusa emrine cezaevlerinden çıkartılmış kriminallerin, Giresunlu Osman misali eşkıya çetelerinin verilmesi, ayrıca Kafkas ve Balkan göçmenlerinden çok sayıda çetenin oluşturulması soykırım hazırlıklarının 24 Nisan'dan önce başlamış olduğunu gösteriyordu. Sözünü ettiğimiz silahlı gruplar Anadolu'nun çok sayıda şehir ve kasabalarından yola çıkartılan tehcir kabilelerin yanına verilince, onların tehcirdeki işlevleri anlaşılacaktı.

Sultanahmet'e sevk edilenlere hiçbir açıklama yapılmamıştı. Oysa Devlet onları nereye sevk edeceğini biliyordu. Bir kısmı Ankara'nın Ayaş'ına, diğerleri ise Kastamonu'ya bağlı Çankırı'ya nakledilecekti.

25 Nisan akşamı bir kısmı otobüsle, diğerleri ise çok sayıda asker nezaretinde yaya olarak Sirkeci'ye oradan, bir Şirket-i Hayriye vapuruyla Haydarpaşa'ya götürüldüler, kendilerini bekleyen şimendifere bindirildiler. Tren Ankara'ya varırken, 71'i Sincan'da indirilip at arabalarıyla Ayaş'a, geri kalanı ise Ankara İstasyonundan iki gün süren araba yolculuğundan sonra Çankırı'ya götürüldüler. Sonraki günlerde getirilenler birlikte her iki toplama kampındakilerin sayısı 250'ye varacaktı.

Çankırı kampına götürülenler kamptan çıkıp şehirde dolaşabiliyorlar, ev tutabiliyorlardı, Ayaş'takilere ise kaçabilirler diye ağır mahkûm muamelesi yapılıyor, hapishanede tutuluyorlardı.

Saptanabildiği kadarıyla, 250 kişiden 174'ü yargısız, sorgusuz, sualsiz öldürülmüş 76'sı ise sağ kalabilmiştir. Öldürülenlerin çoğunun kırsal alanlara, götürülerek ateşli olmayan silahlarla, Yozgat'a, Diyarbakir'e mahkemeye veya Deir el Zor'a sevk ediliyor olanlar ise yolda bizzat sevk eden jandarmalar ya da Teşkilât-ı Mahsusa çeteleri tarafından öldürülmüşlerdir.[2]

Ölümden kurtulanlar arasında bestekâr Gomidas Vartabet'in başına gelenler bir başka trajedidir. Şöhreti Avrupa'ya yayılmış olan bu müzikçi ezanı da bestelediği için Müslümanların da gönlünü kazanmıştı, yazar Halide Edib İttihatçı dostlarından rica ederek İstanbul'a gelmesini sağladı. Sanatçı pasaport alıp Fransa'ya gidene kadar ruh sağlığını tamamen yitirdi ve 1935'te ölene kadar Paris'te akıl hastanesinde kaldı.

Türkiye'de Gomidas, Ermenistan'da Komitas olarak anılan ünlü müzik ve din adamı Soghomon Soghomonian 1869 yılında Kütahya'da doğmuş, anne ve babasını çok küçük yaşta kaybetmişti. Henüz 12 yaşındayken Etchmiadzin'e din okumak üzere yollandı. 1895 yılında Vartabed (rahip) unvanını aldı. Tiflis ve Berlin'de müzik okudu. Doktorasını Kürt halk şarkıları üzerine yaptı. Ermeni, Türk, Kürt olmak üzere 3000 halk şarkısını kayıt altına alarak notalarını çıkardı.

1910 yılında İstanbul'a yerleşti ve 300 kişilik büyük bir koro kurdu. 24 Nisan 1915'te 246 aydın ile birlikte tutuklanarak Çankırı'ya sürgüne yollandı. Gençliğinden beri var olan ruhsal problemleri artınca Halide Edip'in çabasıyla İstanbul'a getirildi ve La Paix Hastanesi'ne yatırıldı. Daha da kötüleşince Fransa'da bir akıl hastanesine nakledildi. 18 yıl burada yaşadı ama bir daha asla müzik yapamadı.

“Komitas, Ermeni halk müziğini çok iyi anladı” diyen Piyanist Şahan Arzruni’nin ifadesiyle, “Dinden çok müziğe kanalize olmuş bir din adamı olan Komitas olmasaydı bugün Ermeni müziği tamamen bambaşka olacaktı. XIX. yüzyılda Dikran Çuhacıyan gibi besteciler vardı, onlar İtalyan müziği etkisinde besteler yaptılar. Komitas Ermeni halk müziğini gayet iyi anladı. Ve o halk müziğini şehirde yaşayan Ermenilere öğretmek istedi. Fakat İstanbul’da yaşayan Ermeniler Avrupalı gibidir. Yani 1852’de Lizst buraya gelmişti onu dinlemişlerdi. Donizetti buradaydı. Komitas ise halk şarkılarının yapısını bozmadan piyano partiyonları yazdı. Şuşik Babayan bu parçaları piyano eşliğinde seslendirdi. Bu parçaları Paris’te dinleyen Debussy’nin ‘Komitas bir tek Anduni’yi yazmış olsa bile tarihe geçerdi’ dediği hep anlatılır...”[3]

Ermeni müziği, Ortadoğu müziğinin bir parçası. Bütün müzikleri diğerlerinden ayıran estetik ve dil. Dil Ermenice olunca prozodi de başkalaşır. Müzik sesle, şarkıyla ortaya çıktı. Komitas’ın da yaptığı bu, bunu keşfedip eserleri kristalize etti. Doktora tezini de 1899’da Berlin’de Kürt müziği üzerine yazıyor. Türk şarkıları da var ayrıca...

Gomidas bir zamanlar Anadolu’nun her karış toprağında izi olan bu kadim halkın yaşadıklarının vücut bulmuş hâli gibi. Gomidas, ‘milliyetçilik’ adına bu toprakları savunanlardan daha çok Anadoluluydu. Yaşam sevinci müzikse bu naif insanın; bu sevincin beslendiği kaynak da bu topraklardı.

Soykırım sadece fiziki bir trajediye yol açmıyor. Gomidas kalanların bitmeyen acısının temsilcisi sanki. Müziğe sesi ve kulağıyla ama en çok da kalbi ve ruhuyla hayat veren Gomidas için yaşam enerjisidir müzik... Bu yüzdendir herhâlde sürgünün ardından sadece fiziki olarak ‘yaşamaması’. Kütahya’da doğan, bir yaşında annesini, 11 yaşında babasını kaybeden bu Ermeni çocuğu; yüreğindeki derin boşluğu müzikle doldurur. Erivan’dan batıya dek her yerde ezgileriyle, çalışmalarıyla tanınır Gomidas. 1915’te İttihatçıların katıldığı bir gecede onun müziğini İttihatçılar, “Tanrı onu kem gözlerden korusun...” diye över. Ve ona o gün alkış tutanlar tarafından ölüm yolcuğuna gönderilene kadar da sanatını icra eder.

Gomidas'ı alkışlayan eller, ona hayranlıkla bakan gözler tarafından ölüm yoluna gönderilmesi dahi Ermenilere yapılanı ortaya koymaz mı? Peki, bir insanın öldürmek fiziki olarak yaşamına son vermek midir? Öyleyse, Gomidas'ın yaşam enerjisinin elinden alındığı bu trajediyi nasıl adlandırmalı?

Aram Andonyan'ın, Çankırı sürgününde yaşananları anlattığı 'Gomidas Vartabed ile Çankırı Yollarında' başlıklı yapıtında Gomidas'ın akli dengesini yitirışı ile sonuçlanacak sürecin; içmek için uzandığı su kovanın başından aşağı dökülmesi ile başladığı anlatılır. Onu çıldırtan, bir yudum suyu esirgeyen zihniyetti...

Nihayet 1915'te Türk Ocağı'ndaki dinletisinde, "Tanrı şeytanın gözlerinden korusun Gomidas'ı" sözleri eşliğinde coşkulu alkışlardan çok kısa bir süre sonra, 24 Nisan 1915'te İstanbul'dan alınıp Çankırı'ya yollandı.

Kendisini bol bol alkışlamış kişilerin kararıyla. Orada, bir yudum için uzandığı kova bir asker tarafından dudaklarından çekilip alındı. Aram Andonyan'ın anılarındaki ifadesiyle, "Gomidas çok korkmuştu. Birkaç adım geri çekilip kendini korumak için sağ kolu ile yüzünü kapatmıştı. Taş kesilmişti, Yüzünü silmesi için arkadaşlarının verdiği mendili bile görmüyordu." Sonrasında, su yine aşağılayıcı bir insafla 'serbest' bırakıldığında da içmeyecekti. "Lakin su içmek için aramızda en aceleci olan Vartabed su içmedi, tek kelime etmeden hana girdi."

Bu sessizlik, sonradan "delilik" diye adlandırılan ruhsal isyanının başladığı andır...

"Maniae infinitae sunt species/ Deliliğin sonsuz çeşidi var" deyişindeki üzere Gomidas'ın acılara karşı çareyi deliliğe sığınmakta bulduğu söylenir, öyle ya uğursuz 24 Nisan gecesi başlayan ve entelektüel dostlarının müdahalesiyle ölümle sonuçlanmayan ölümcül yürüyüşün acısını bu ilahi ve sanatkâr adam nasıl hissetmeyecekti ki?

Ancak Gomidas'ın delirdiği doğru değildir. Doğru olmamalıdır. Gomidas'ın mutlak iletişimsizlikte karar kılması, kalanların aklı konusunda düşünmemizi sağlayan bir varoluşsal eylemdir.

Nihayet Gomidas tehirden iyi Türklerin kurtardığı bir kişi değildir. O soykırımın anıtı ve ağıtıdır![4]

N O T L A R

[*] Güney, No:74, Ekim-Kasım-Aralık/ 2015...

[1] "Vicdanım bana diğer insanların söyleyeceklerinden daha çok şey ifade eder." (Çiçero.)

[2] Nesim Ovadya İzrail, 24 Nisan 1915, İstanbul, Çankırı, Ayaş, İletişim Yay., 2013.

[3] Müge Akgün, "Piyanist şahan Arzruni: Komitas Olmasaydı Ermeni Müziği Bambaşka Olurdu", Radikal, 9 Ocak 2012, s.34-35.

[4] Ali Topuz, "Gomidas'ı Dinlemek Mümkün mü?", Radikal, 9 Mart 2014, s.22.

Kaynak: devrimcikaradeniz.com